

INTERNATIONAL JOURNAL OF ISLAMIC
ECONOMICS AND FINANCE STUDIES

Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi

November 2018,
Vol:4, Issue:3
e-ISSN: 2149-8407

Kasım 2018,
Cilt:4, Sayı: 3
p-ISSN: 2149-8407

journal homepage: <http://ijisef.org/>

KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW

Abd al-Aziz Durî¹

“Early Islamic Institutions: Administration and Taxation from the Caliphate to the Umayyads and Abbâsids”, I.B.Tauris, 2011

X+232 sayfa

ISBN 978-1848850606

Öznur ÖZDEMİR

Arş. Gör, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Bölümü, oznurozdemir@sakarya.edu.tr

Doi: 10.32957/ijisef.490018

İslamiyet'in ilk dönemlerindeki yönetim ve vergi kurumlarını ele alan bu kitabın İngilizce çevirisi, batıda modern İslam tarihi ve İslam iktisat tarihi araştırmacıları tarafından büyük ilgi uyandırmıştır. Bunun sebebi ise, oryantalistlerce az bilinen ve anlaşılması da epey güç olan, İslamiyet'in ilk dönemlerindeki siyaset-maliye-yönetim mekanizmalarını konu edinmesidir. İslam tarihinin ilk dönemlerinden başlayarak hemen her İslam devletinin yönetim ve iktisat politikalarını anlamamanın yolu, Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiîn tarafından uygulanan sistemi anlamaktan geçmektedir. Emeviler dönemindeki asabiyet probleminden, mevâlinin Abbâsi İhtilâli'ndeki rolüne kadar pek çok meselenin bir yönü, bu sistemlerin uygulanışındaki aksaklık ve yanlışlıklara dayanmaktadır. Tüm bu yönleri ile, bu kitabın İngilizce çevirisinin alanındaki boşluğu doldurmaya katkı sağladığı muhakkaktır.

Üç ana bölümden oluşan kitapta birinci bölüm İslam siyasi sisteminin temellerine (Ar. en-nüzum es-siyasiyye), ikinci bölüm İslam iktisat sisteminin doğuşuna (Ar. en-nüzum el-maliyye), üçüncü bölüm ise İslam idare sisteminin belirli kurumlarına hasredilmiştir.

İslam siyaset sisteminin temellerinin ele alındığı birinci bölümde öncelikle Sâsâni ve Bizans sistemleri kısaca verilmiş ardından Hz. Peygamber dönemi, Hulefâ-yi Râşidîn dönemi, Emeviler ve Abbâsiler döneminin öne çıkan uygulamaları ve farklılıkları ele almıştır. Yazarın Abbâsiler dönemini anlatırken iki alt başlık daha sunduğu görülür. Bunlar, Türk etkisinin olduğu M 861-945 yılları ile Büveyhî etkisinin olduğu M 945-1055 yılları arasındaki dönemdir. Bu bölümde son olarak hilafet kurumunu ele alır.

¹ Bu tanıtım yazısına konu olan kitabın yazarı Abdülazîz ed-Dürî, İslam tarihi, İslam iktisat tarihi, tarih felsefesi ve metodolojisi alanlarında birçok çalışması olan önemli bir isimdir. Lisans ve doktora eğitimini Londra Üniversitesi'nde tamamlayarak, 1942 yılında *Studies on the Economic Life of Mesopotamia during the Fourth Century A.H.* adlı teziyle doktor unvanı almıştır. 1919 doğumlu olan yazar, 2010 yılında vefat ettiğinde halen Ürdün Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktaydı. Kendisi Türkiye'deki İslam iktisat tarihi araştırmacıları tarafından, Sabri Orman'ın çevirisini yaptığı *İslam İktisat Tarihine Giriş* kitabı ile tanınmaktadır. Kitap kritiğine konu ettiğimiz bu kitap ise Arapça aslından İngilizce'ye The Center for Arab Unity Studies isimli Lübnan merkezli bir sivil toplum kuruluşunun himayesinde çevrilmiş ve okuyuculara sunulmuştur.

Hilafet kurumunun Sünnî yorumu, hilafet kurumuna Hâricîlerin bakış açısı ve Şii hilafet teorisi karşımıza çıkan üç önemli başlıktır.

Yazarın tartışma açıcı bir yazım metodu sergilediği söylenemez. Bununla birlikte, örneğin, Sünnî hilafet yorumunda birçok fakihden farklı bir görüşe sahip olan Mâverdi'nin görüşlerini uzun alıntılarla kitabına aldığı görülür. Bu bölüm genel olarak gelecek iki bölüm için bilgilendirici bir alt yapı sunar ancak en başta verilen ve birer sayfayı çok az aşan Sâsâni ve Bizans başlıkları (s.4-5) metodolojik açıdan yanlış yerde konumlandırılmış görünmektedir. Metodoloji konusundaki bu tercih, farkında olmadan okuru bir uzaklaşmaya sevk etmektedir. Sâsâni ve Bizans imparatorlukları elbette İslam toplumuna kazandırdığı kurum tecrübeleri açısından önemlidir ancak etkileşim İslam fetihleri ile birlikte başladığı için hülefa-i raşidin başlığı altında bir şekilde sunulması veya Hz. Ömer'in vergilendirme sisteminin anlatılacağı ikinci bölüme saklanması daha anlamlı olabilirdi. Yazar burada İslam öncesi atmosfer için genel bir çerçeve çizmek amacıyla bu bölümleri gerekli görmüş ve hatta Arap geleneğini de onlardan da önce kısaca anlatmıştır. Ancak bölümün İslam siyaset sisteminin temellerini ele aldığı hesaba katıldığında, bu medeniyetlerin en azından İslam toplumuyla olan muhtemel bir etkileşimini anlamaya yönelik olarak verilmesi veya konunun ileride tartışılacağına işaret eden birkaç cümle okuru doğru yönlendirme açısından daha uygun olurdu.

İslam iktisat sisteminin ele alındığı ikinci bölümde yazarın birinci bölüm ile aynı kronolojik metodu izlediği görülür. Hz. Peygamber dönemindeki cizye uygulamasının hükümleri, Hz. Ömer'in finans düzenlemesi/sistemleştirme², Emeviler dönemi ve Abbâsî dönemi vergi sistemi detaylı şekilde anlatılmıştır. Dürî, Abbâsîlerin hicri beşinci yüzyıl ortalarına kadar olan hakimiyetlerinde vergi sistemi için iki ayrı çalışmasını³ örnek göstermiş ve bu çalışmalarda anlatılmış konuların burada tekrar ele alınmasının lüzumlu olmadığını ifade etmiştir. Bu bölümde öne çıkan en önemli nokta yazarın da büyük önem attığı Hz. Ömer'in vergi düzenlemesidir. Sevad⁴ bölgesinin fethinden sonra İslam toplumundaki tüm bireylerin istifadesine yönelik olmak üzere, fethedilen toprakların yerli halkın elinde bırakılıp toprak sahiplerinin haraç vergisine bağlanması sosyal devlet uygulamasının İslami örneği sayılabilir. Hz. Ömer'in, yalnız ganimeti hak eden savaşçı bireylerin haklarını değil, savaşa katılmadığı halde İslam toplumunun unsurları olan dul, yetim gibi ihtiyaç sahibi bireyleri de düşünen bu uygulaması iktisadi açıdan önem arz ettiği gibi sosyal ve politik açıdan da önemi haizdir. Hz. Ömer'in kurduğu bu sistemde Emeviler döneminde başvuru birtakım değişikliklerin vergi sisteminde bozulmaya ve dolayısıyla halkta hoşnutsuzluğa sebep olduğu da bilinmektedir. Yazar bu konu hakkında Haccac'ın uygulaması ile İbn Eş'as isyanını kısaca vermiş (s. 114-115) ancak bozulan vergi sisteminin Abbâsî İhtilâlinin sebeplerinden biri olabilme ihtimali konusunda çok net bir görüş bildirmemiştir. Ancak Horasan'daki son Emevi valisi Nasr'ın vergi sistemindeki bozulma ile ilgili kendisine ulaşan şikayetleri dikkate alıp reforma gidişi konusunda bunun çok geç kalan bir adım olduğunu ifade eder (s.120). Bu da onun iktisat sistemindeki bir bozulmanın sosyal ve politik sonuçlara yol açabileceği konusundaki görüşünün küçük bir işareti sayılabilir⁵.

İslam'daki ilk dönem yönetim sisteminin ele alındığı üçüncü bölüm kitabın son ve en kısa bölümüdür. Burada da iki temel kurum -divan sistemi ve vezirlik kurumu- üzerinden bir çalışma ortaya koyulduğu görülür. Divan sisteminin kurulması ve sistemleştirilmesinde önemli rolü olduğu için, bir önceki bölümde olduğu gibi, Hz. Ömer'in katkılarında geniş yer verilmiştir. Yazar ilk dönem kaynaklarının verdiği bilgileri mukayeseli olarak ele almış ve farklılıklara dikkat çekmiştir. Emevi ve Abbâsî döneminde divan sisteminde gidilen değişiklik ve çeşitliliği de sırasıyla veren Dürî'nin bu iki hanedan arasında

2 Yazarın bu düzenlemeyi Arapça metinde tanzimat olarak verdiği anlaşılmaktadır. Fakat bu tanıtım yazısında günümüz Türkçesinde kullanılan bir kelime olan tanzimat yerine sistemleştirme kelimesi tercih edildi. Çünkü burada Hz. Ömer'in mevcut uygulamayı düzene sokmasından çok, içtihatla giderek yeni bir sistem oturtmaya çalışması söz konusudur.

3 *Târih el-Irak el-İktisâdî (The Economic History of Iraq)* ve *Dirasât fi el-Usûr el-Abbâsîyye el-Muteahhira (Studies on the Late Abbâsîd Age)*.

4 Bugünkü Irak bölgesi denilebilir.

⁵Ayrıntılı bilgi için bkz. Öznur Özdemir, "Tax Disruption as a Ground Force for The 'Abbasid Revolution and a Review for Modern Islamic Historiography", *SAUIFD*, c.20, 2018, s. 107-128.

kırılma noktası sayılabilecek bir hususa dikkat çekmemesi bir eksikliklerdir. Abbâsi ihtilâli ile birlikte divan defterlerine kayıt kabile esasına göre değil, İslam devletinin Arap ve Arap olmayan tüm unsurlarını eşitleyecek bir esasa göre yapılmıştır. Hz. Ömer'in sahabenin faziletlerine göre düzenlemiş olduğu hiyerarşi Emevi devletinde asabiyetin zuhur etmesiyle, Hz. Peygamber'e yakınlık ve İslamiyet'e yapılan hizmete göre derecelendirme biraz daha Arap kabile esasına kaydırılmış ancak ihtilal ile birlikte asabiyet temelli hiyerarşi sıfırlanmaya çalışılmıştır. Yani Hz. Ömer'in fey gelirlerini dağıtmak için kurduğu divan ve tutturduğu divan defteri, Emeviler döneminde halkta hoşnutsuzluğa sebep olan uygulamalara sahne olmuştur. Abbâsilerin ihtilaldeki vaatlerinden biri de divan sistemini Hz. Ömer'in başlattığı özüne, hatta mevâlîyi daha çok kapsar şekilde, Arap olsun olmasın tüm Müslümanların eşitliğini gözeten bir sisteme dönüştürmek olmuştur. Fakat Duri ilgili bölümde bu önemli noktalara yer vermediği gibi, literatüre uzak olan okuru aydınlatacak genel tanımlamalar da yapmamıştır. Farklı divan kurumlarını oldukça detaylı ve güzel şekilde açıklamasına rağmen, divan konusundaki genel tanımlamasını anlamak için onun "divan" başlıklı ansiklopedi maddesine bakmak gerekir⁶. Vezirlik kurumu ile ilgili olarak da Abbâsilerin bu kurumu getirmesiyle başlayan süreçte kurumun geçirdiği aşamaları kaynakların sağladığı bilgiler ışığında okura özet şekilde sunmaya çalışmıştır.

Bu kitap siyasi ve iktisadi yönden ilk dönem İslam devleti kurumlarını anlamaya yönelik detaylı bilgilerin sunulduğu bir başucu kitabıdır. Ancak Dûrî'nin en önemli eksiği bu kurumlarla ilgili İslam tarihçileri ve İslam iktisat tarihçilerinin en çok tartıştığı meselelere işaret etmemesidir. Kitapta bölüm sonlarında herhangi bir değerlendirme kısmı bulunmamaktadır. Bibliyografyasının çoğunluğunu birincil kaynakların oluşturması da aslında onun bu kitabında modern literatüre ve güncel tartışma konularına değinmediğinin veya yazım amacının zaten bu olmadığına göstergesi sayılabilir. Fakat bu kadar önemli bir âlimin, böylesine önemli bir eseri okurlarına sunmuşken, tartışmalı konulara da az çok dikkat çekmesi ve bu konularda kendi görüşünü vermesinin esere zenginlik katacağı muhakkaktır. Bu eksiğe rağmen, İslamiyet'in ilk yıllarındaki yönetim ve mali sistemi anlamaya yönelik olan bu kitap İslam tarihi ve İslam iktisadı konusuyla ilgilenen her araştırmacının, her öğrencinin okuması, kütüphanesinde bulundurması gereken oldukça önemli bir eserdir.

⁶ Abdülazîz ed-Dûrî, "Divan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.9, Ankara 1994, s.377-381.